

Groot draagvlak voor water en natuur in de uiterwaarden

ARJEN BUIJS, ALTERRA
DIEDERIK VAN DE MOLEN, RIZA

Om de veiligheid te waarborgen worden momenteel nieuwe veiligheidsmaatregelen langs de rivieren overwogen. In het verleden zijn dergelijke maatregelen vaak gecombineerd met natuurontwikkeling in de uiterwaarden. De bevolking heeft bij aanvang van dergelijke projecten regelmatig geprotesteerd tegen de maatregelen. Enige jaren nadat de natuurontwikkeling is afgerond, blijken de meeste omwonenden echter opvallend positief te zijn over de genomen maatregelen. De weerstand vooraf wordt echter niet veroorzaakt door algemene weerstand tegen veranderingen, maar vooral doordat de binding met het landschap voor de omwonenden erop achteruit gaat. Vooral boeren en oudere omwonenden vinden dat een verlies aan kwaliteit. Voor de meeste omwonenden en recreanten wordt dit verlies aan binding echter ruimschoots gecompenseerd, doordat de aantrekkelijkheid van het landschap erop vooruit gaat.

De Nederlandse rivieren krijgen steeds meer water te verwerken. Daarom zullen langs de rivieren ook in de komende jaren veel maatregelen getroffen moeten worden om de veiligheid te blijven garanderen. De afgelopen jaren zijn maatregelen voor de veiligheid van de rivieren vaak gecombineerd met natuurontwikkeling in de uiterwaarden. Het rivierenlandschap is hiermee op sommige plekken drastisch van aanzien veranderd. Voor omwonenden en recreanten was dit een forse ingreep in hun leefomgeving en deze ingrepen gingen soms ook met veel protest gepaard. Ook vanuit de hoek van landschapsdeskundigen is veel kritiek geleverd op de ingrepen, vooral omdat het karakteristieke Hollandse cultuurlandschap verloren zou gaan. Ook de komende jaren blijft de combinatie van waterberging en natuurontwikkeling langs de rivieren een hot item, zoals ook blijkt uit het project 'Ruimte voor de Rivier'. Daarom hebben het Ministerie van LNV en Rijkswaterstaat (RIZA) door Alterra een studie laten verrichten naar de effecten van natuurontwikkeling op de beleving en het gebruik van de uiterwaarden door omwonenden, recreanten en overige Nederlanders[1] (zie ook kader).

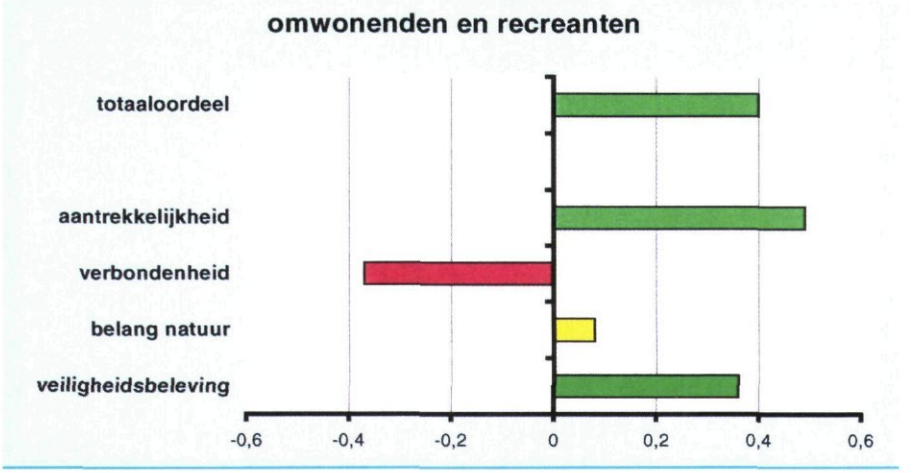
Bijzondere ervaringen

De Nederlandse rivieren en uiterwaarden vormen een bijzonder aantrekkelijk landschap. Veel omwonenden en recreanten gaan regelmatig in of langs de uiterwaarden wandelen of fietsen. Allerlei soorten ervaringen zijn hierbij mogelijk. De visuele aantrekkelijkheid van het landschap biedt veel bezoekers een moment van rust en ontspanning. De weidsheid van het uitzicht en de afwisselendheid van het gebied zijn hierbij belangrijke kwaliteiten. Uiterwaarden waar natuurontwikkeling heeft plaatsgevonden vormen dankzij de rivier ook een heel dynamisch landschap, waardoor veel bezoekers ook zeldzamere natuurervaringen opdoen. Veel mensen vinden de dynamiek van de rivier en de kracht van het water fascinerend en de veranderende waterstand trekt telkens opnieuw de aandacht. De imposantheid van de

Opzet onderzoek

Het onderzoek naar de beleving van natuurontwikkeling in uiterwaarden is in 2003 door Alterra uitgevoerd onder 1375 omwonenden, recreanten en overige Nederlanders. Zij zijn ondervraagd over de ruimtelijke kwaliteit en de recreatiemogelijkheden van de uiterwaarden. Dat veel omwonenden zich betrokken voelen bij de uiterwaarden blijkt uit de hoge respons van het onderzoek: bijna de helft van de enquêtes werd teruggestuurd. Omdat het onderzoek vooral tot doel had reeds afgeronde ingrepen te evalueren, is gemeten in twee uiterwaarden waar de natuurontwikkeling reeds enkele jaren geleden is afgerond (Gameren en 't Gors bij Sleeuwijk). Als vergelijking is ook gemeten in een traditionele uiterwaard waar geen plannen liggen voor natuurontwikkeling (Wamel). Daarnaast zijn vragen gesteld over foto's van willekeurige uiterwaarden met en zonder natuurontwikkeling. Vier aspecten van de beleving van uiterwaarden zijn onderzocht: de visuele aantrekkelijkheid van het landschap, de verbondenheid die mensen voelen met het gebied, het belang van de natuur in het gebied en de veiligheidsbeleving.

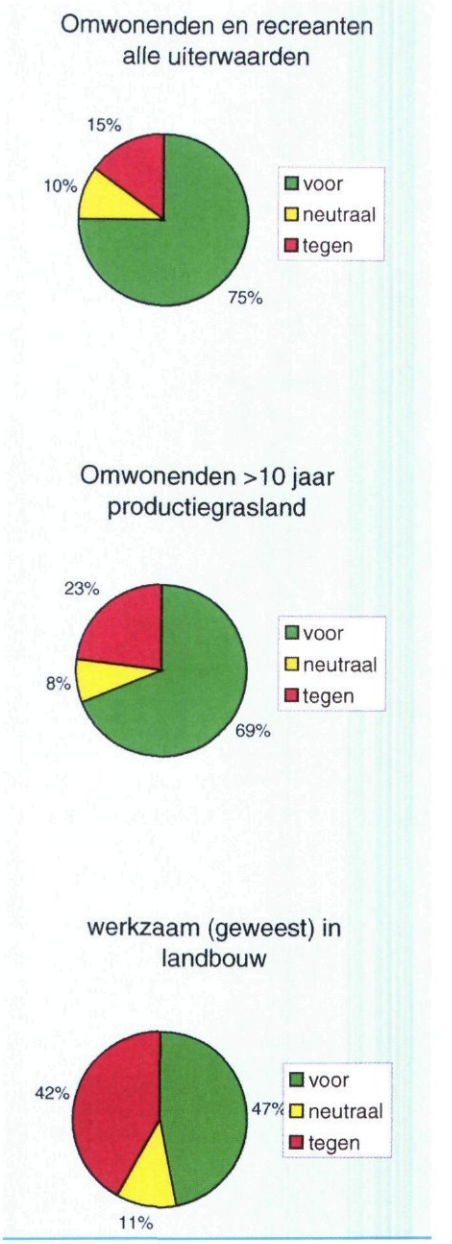

Afb. 1: Effecten van natuurontwikkeling op de beleving van omwonenden en recreanten (positieve score duidt op een toename van de waardering).

Belevingskwaliteiten	Effect van natuurontwikkeling
Samenhang van het gebied	↑ ↑
Dynamisch	↑ ↑
Afwisselend	↑ ↑
Aantrekkelijk water	↑ ↑
Groots en indrukwekkend	↑
Zichtbaarheid imposante rivier	↑ ↓
Herkenbare identiteit	↑ ↓
Gevoel van vertrouwdheid	↓
Persoonlijke herinneringen	↓
Kennen verhalen en gebeurtenissen	↓
Typisch Nederlands landschap	↓

Afb. 3: De belangrijkste effecten van natuurontwikkeling.

Afb. 2: Mening over natuurontwikkeling van deelgroepen.

rivier en de dynamiek van het water zorgen voor ervaringen van verwondering, fascinatie en ontzag voor de kracht van de natuur. Dergelijke ervaringen zijn in het geordende en gecontroleerde Nederlandse landschap vrij schaars. Sublieme ervaringen kunnen vooral ontstaan in landschappen waar daadwerkelijk enig gevaar te duchten valt, zoals voor overstromingen. Juist de aanwezigheid van water maakt deze zeldzamere ervaringen morgelijk. Natuurontwikkeling heeft duidelijk een positief effect op deze ervaringen (zie afbeelding 1).

Vooral voor omwonenden leveren de uiterwaarden ook een belangrijke bijdrage aan de kwaliteit van de leefomgeving. Niet alleen doordat het een aantrekkelijk landschap vormt, maar ook omdat mensen zich verbonden voelen met de uiterwaarden. Zoals de naam al zegt, vormen voor veel bewoners van het rivierengebied de rivieren een belangrijke bron van identiteit. Zij voelen zich verbonden met het omringende landschap en kennen allerlei verhalen over de uiterwaarden en hun ontstaansgeschiedenis. Door deze kennis en ervaring voelen omwonenden zich verbonden met de uiterwaarden. Niet alleen de visuele aantrekkelijkheid maar ook het gevoel van verbondenheid is dus een belangrijke kwaliteit voor de beleving van het gebied.

Naast deze directe beleving speelt ook het belang dat men hecht aan de natuur een rol in de beleving van de uiterwaarden. Veel burgers vinden het ook belangrijk dat de natuur wordt beschermd en de ruimte krijgt. En na de hoogwaters in de negentiger jaren kan tenslotte ook de beleving van veiligheid en risico's belangrijk zijn voor het oordeel van omwonenden.

Protest of draagvlak?

Op het moment dat plannen voor natuurontwikkeling in de uiterwaarden bekend worden, ontstaat soms protest vanuit de lokale bevolking. De Kaliwaal is hiervan een duidelijk voorbeeld, maar ook langs andere uiterwaarden is protest hoorbaar (geweest). Veelal wordt aangenomen dat protest vooral weerstand tegen verandering is. Dit is echter een te simpele benadering. Door dergelijke grootschalige ingrepen gaan daadwerkelijk kwaliteiten van het gebied verloren. Wel is het zo dat bij de oordeelsvorming over het project bij de bevolking de kwaliteiten die verloren dreigen te gaan meer aandacht krijgen dan de aspecten die mogelijk aan kwaliteit winnen. Samen met de aanpassingen die soms gedaan worden aan de wensen van de betrokkenen kan het aanvankelijke verzet tegen ingrepen hierdoor als de plannen zijn voltooid omslaan in tevredenheid achteraf.

Deze tevredenheid vinden we ook terug in het onderzoek. Dat de meeste Nederlandse bur-

gers positief zijn over de veranderingen is niet zo verwonderlijk. Opvallender is dat ook een grote meerderheid van omwonenden en recreanten positief is over de effecten van natuurontwikkeling (zie afbeelding 1). Vooraf hebben zij bedenkingen, maar enkele jaren na de ingrepen vindt bijna 90 procent van de omwonenden dat de ruimtelijke kwaliteit van de uiterwaarden is verbeterd. Slechts 15 procent van de omwonenden en recreanten is dan nog tegen natuurontwikkeling. Omwonenden die reeds lang in het gebied wonen zijn minder enthousiast over de ingrepen dan 'import'. Het is niet verwonderlijk dat vooral de boeren tegenstanders zijn van natuurontwikkeling (42 procent is tegen, zie afbeelding 2). Opvallend is dat de veiligheidsbeleving voor de meeste omwonenden geen belangrijk criterium lijkt[2]. Dit komt waarschijnlijk omdat bijna iedereen (99 procent) zich meestal veilig voelt en men erop vertrouwd dat die veiligheid gewaarborgd is.

Kwaliteit verbetert

De ruimtelijke kwaliteit van de uiterwaarden verbetert volgens de meeste burgers. Dit geldt vooral voor de aantrekkelijkheid van het landschap. De meeste burgers vinden dat de uiterwaarden aantrekkelijker worden door natuurontwikkeling. Natuurontwikkeling leidt tot een afwisselend landschap waar de natuur en het water haar gang kan gaan. De aanwezigheid van water maakt het landschap veel dynamischer en hierdoor ontstaat meer ontzag en fascinatie voor de omgeving. In afbeelding 3 staat aangegeven welke kwaliteiten verbeteren en verslechteren door natuurontwikkeling.

De relatie van de uiterwaarden met het omringende landschap verandert ook door natuurontwikkeling. Vóór natuurontwikkeling horen uiterwaarden voor veel mensen bij het binnendijkse platteland. Door meer water en natuur in de gebieden toe te laten, gaan zij echter steeds meer bij de rivier behoren en minder bij het binnendijkse agrarische landschap. Op de natuurbeleving heeft dit een positief effect, omdat hierdoor een groter en samenhangend natuurlijk gebied ontstaat (inclusief de rivier). De betekenis van het gebied verandert hierdoor echter wel, waardoor het gevoel van verbondenheid verzwakt en het gebied voor mensen deels een nieuwe identiteit moet krijgen.

Weerstand door verlies van binding

Natuurontwikkeling betekent vaak een ingrijpende verandering van het landschap. Hierdoor heeft natuurontwikkeling voor omwonenden ook een keerzijde: zij voelen zich duidelijk minder verbonden met uiterwaarden waar natuurontwikkeling heeft plaatsgevonden. Dit komt onder meer doordat mensen allerlei herinneringen aan het oude landschap hebben en hieraan gehecht zijn geraakt. Deze verbondenheid met het bestaande agrarische landschap is een belangrijke bron van weerstand tegen natuurontwikkeling. Te gemakkelijk wordt vaak gezegd dat dit slechts conservatisme of weerstand tegen verandering is. Ook het NIMBY-syndroom (Not In My BackYard) wordt vaak ten onrechte van stal gehaald. De weerstand ontstaat vooral door het verlies van de bestaande identiteit van het gebied en van de zichtbaarheid van de (agrarische) ontstaansgeschiedenis. Deze identiteit zorgt samen met de vervlechting met de persoonlijke levensgeschiedenis voor gevoelens van vertrouwdheid met het landschappen. Mensen voelen zich er thuis. De binding die mensen hebben met het bestaande landschap is een belangrijke kwaliteit van wonen in het landelijk gebied en bevordert daarmee de leefbaarheid van het gebied. Het is daarom niet verwonderlijk dat sommige burgers zich verzetten tegen aantasting van dit gevoel. Het opbouwen van een band met het nieuwe landschap kost ongetwijfeld tijd. Gedurende die tijd heeft het nieuwe landschap voor veel betrokkenen minder waarde dan het oude landschap.

Normaal gesproken wordt voor het opbouwen van een (nieuwe) identiteit van een landschap eerder in decennia dan in jaren gedacht. Uiterwaarden met riviernatuur lijken in de praktijk opvallend snel een nieuwe identiteit op te bouwen. Al na een paar jaar blijken mensen een duidelijke eigen identiteit toe te kennen aan de vernieuwde uiterwaarden. Blijkbaar is de identiteit van riviernatuur zo sterk dat zo'n nieuwe identiteit sneller dan normaal wordt opgebouwd.

Onenigheid over natuurwaarde

Omwonenden en recreanten verschillen duidelijk van mening met de overige burgers over het belang van natuurontwikkeling voor de natuur. In tegenstelling tot de andere Nederlanders zien omwonenden en recreanten nauwelijks verschil in natuurwaarde tussen traditionele uiterwaarden en uiterwaarden met riviernatuur. Omwonenden en recreanten

beoordelen de waarde van de natuur duidelijk niet volgens de gangbare inzichten vanuit de ecologie[3]. Ook uit ander onderzoek is bekend dat de waardering van de natuur door burgers kan verschillen van (inter)nationaal toegekende natuurkwaliteiten[4]. Veel burgers hechten bijvoorbeeld evenveel belang aan algemeen voorkomende flora en fauna soorten (zoals bijvoorbeeld weidevogels) als aan meer bijzondere soorten die in uiterwaarden met riviernatuur voor kunnen komen (zoals bijvoorbeeld de Kwartelkoning).

Consequentie voor nieuwe projecten: beleefbare uiterwaarden

De waardering voor uiterwaarden met natuurontwikkeling wordt dus niet zozeer bepaald door de ecologische waarde, maar vooral door de concrete inrichting. Door het ontwerpen van beleefbare uiterwaarden kan het gevoelsrendement van natuurontwikkeling nog sterk verbeterd worden. Hiervoor zou in het planningsproces de beleefbaarheid van het nieuwe landschap expliciet als criterium moeten worden opgenomen. De aantrekkelijkheid van het landschap kan bijvoorbeeld bevorderd worden door de dynamiek ervan goed zichtbaar (en voelbaar!) te maken. Ook de weidsheid van het landschap en de kracht van het water zijn kwaliteiten die benut kunnen worden om meer 'sublieme' ervaringen mogelijk te maken. Spannend water biedt mogelijkheden voor spannende natuurervaringen.

De weerstand van de tegenstanders tegen natuurontwikkeling kan vooral verminderd worden door de gevoelens van binding met het landschap zoveel mogelijk in stand te houden. Dit kan bijvoorbeeld door enkele markante punten uit het oude cultuurlandschap te handhaven. Oude steenfabrieken zijn voor de hand liggende factoren, maar ook de zichtbaarheid van de rivier vanaf de dijk en de aanwezigheid van runderen of koeien kan hierbij helpen. Hierdoor wordt het verlies aan binding met het landschap verminderd en kunnen protesten voorkomen worden.

Conclusies

Enkele jaren nadat natuurontwikkeling in de uiterwaarden heeft plaatsgevonden zijn omwonenden, recreanten en overige Nederlanders positief over natuurontwikkeling. Vooral de aantrekkelijkheid van het landschap gaat erop vooruit. Deze aantrekkelijkheid is het belangrijkste aspect van de beleving van de uiterwaarden: het landschap moet vooral mooi zijn. De dynamiek van het water draagt hieraan sterk bij. Voor omwonenden is daarnaast het gevoel van verbondenheid dat zij hebben met het landschap belangrijk. Deze binding met het landschap verzwakt door de ingrepen. Dit verklaart de meeste weerstand bij de ingrepen. Ook het belang van de natuur is voor veel burgers belangrijk, maar omwonenden hechten hier duidelijk minder belang aan dan aan de aantrekkelijkheid van en binding met het landschap. Opvallend is dat deveiligheidsbeleving voor de meeste omwonenden geen belangrijk criterium lijkt. Door bij toekomstige projecten de beleefbaarheid van het landschap expliciet mee te nemen als criterium, kan de weerstand hiertegen verder verkleind worden en kunnen protesten voorkomen worden.

LITERATUUR

1) Buijs A., T. de Boer, A. Gerritsen, F. Langers, S. de Vries, M. van Winsum-Westra (2003). Gevoelsrendement van natuurontwikkeling langs de rivieren. Alterra. Rapport 868.

2) Vries Lilian de en Arnold Ziedelaar (2003). Toetsend belevingswaardenonderzoek benedenrivierengebied. Projectorganisatie Ruimte voor Rivier.

3) Molen D. van der, A. Buijse, L. Jans, H. Simons, I. van Splunder en M. Platteeuw (2002). Ecologisch rendement van herstel- en inrichtingsmaatregelen. RIZA.

4) Aarts N. (1998). Een kwestie van natuur. Een studie naar de aard en het verloop van communicatie over natuur en natuurbeleid. Landbouwuniversiteit Wageningen.

